

Smiljka Tomanović

Predavanje na kursu Izazovi savremene porodice:

Transformacija ličnih i porodičnih odnosa u savremenom društvu

I Promene u poimanju braka i partnerskih odnosa

Za teorije o porodici u kojima je fokus na sistenskoj integraciji i ravnoteži (konsenzusu), u strukturalnom-funkcionalizmu (Talcot Parsons) i teorijama porodičnog sistema (Reuben Hill) i teorijama racionalnog izbora (Gerry Becker), dominantna je familistička ideologija braka i porodice kao „zajednice interesa“. Nakon „velikog praska“ u društvenim naukama početkom sedamdesetih godina, u okviru teorija emancipacije, prvenstveno od strane feminizma i Nove levice, dolazi do kritičkog preispitivanja porodičnog života i takvog modela porodice. Kritičke procene porodice pojavljuju se u kontekstu promena u porodičnom životu: rasta stopa razvoda, kohabitacija i vanbračnih rađanja, što je mnoge ponukalo da predvide konačni kolaps nuklearne porodice kao institucije.

Možemo razlikovati tri vrste reakcija na promene i tzv. „propadanje porodice“. Feministkinje i radikalna nova levica su smatrali da su promene dobrodošle, jer će slomiti instituciju opresije prema pojedincu, posebno ženi.

Drugi tip reakcije su iskazali „pesimisti“ – tradicionalni konzervativci nove desnice. Oni smatraju da, sa jedne strane, emancipovane žene svoje potrebe stavljaju iznad porodičnih, a sa druge strane, feminizam i pomoć države blagostanja takođe smanjuju opredeljenost muškaraca da rade i budu odgovorni domaćini. Zavisnost od pomoći države blagostanja kao argument koriste teoretičari Nove desnice, kao što je npr. Čarls Mari (Charles Murray) čija teorija potklase (*underclass*) tvrdi da povećanje „nelegitimnog“ vanbračnog i samostalnog roditeljstva proizvodi odgoj novog pokolenja promiskuitetnih mladih sklonih kriminalu koji su odrasli u „kulturi zavisnosti“ (Murray, 1994). Samo državna politika koja podržava i ojačava tradicionalnu porodicu može sprečiti rast „potklase“ koja vodi ekonomskom padu (Murray 1990, 1994).

Treću vrstu javnog i naučnog diskursa možemo nazvati „optimističnom“. Nakon drugog svetskog rata ideal „drugarskog braka“ (*companionate marriage*; Finch, Mansfield, 1991)

pojavio se u okviru posleratnog napora da se konsoliduje i stabilizuje porodični život¹. Tako Jang (Young) i Vilmot (Willmott) u okviru svoje teoreme o „simetričnoj porodici“ tvrde da se bračni parovi pomeraju ka egalitarnijem partnerstvu zasnovanom na saradnji i pregovaranju (Young, Willmot, 1975; Jang, Vilmot, 1988). Ovi autori prihvataju tezu da modernizacija vodi standardizaciji porodičnog života, jer prema principu stratifikovane difuzije, koji pretpostavlja kopiranje načina života sloja koji je iznad, očekuju na primer i da će žene iz radničke klase razviti aspiracije ka karijerama, što će, uz uticaj feminizma, voditi ka simetriji u rodnim odnosima. Sa ove optimističke pozicije, rastuće stope razvoda nisu viđene kao pokazatelji slabljenja ideala braka i porodice, nego kao odlika izmenjene prirode braka. Bračni odnosi su sada povezani sa višim očekivanjima koja održavaju težnju za zadovoljavajućim drugarskim partnerstvom. U naučnom i u javnom diskursu dolazi do pomeranja od viđenja braka kao institucije ka viđenju braka kao lične veze.

II Otkrivanje intimnosti

Posledično, sa pojavom ideala drugarskog braka javlja se i shvatanje da se **intimnost** mora postići i održavati a da ne dolazi prosto sa bračnim statusom. Veći broj istraživanja je naglasio značaj koji bračni parovi pridaju svom partnerstvu i da se uspešan brak povezuje sa naporom uloženim u njega. Tokom osamdesetih sociološko istraživanje se pomerilo ka intimnim vezama bračnih parova, otklanjajući se od ranije preokupacije strukturama i funkcijama porodice i srodstva.

Kako se sociološki određuje pojam intimnosti? Reč „intimnost“ se pojavila da zameni termin „primarne veze/odnosi“ – što ukazuje na pomeranje fokusa sa strukture na kvalitet tih odnosa. Intimnost se odnosi na kvalitet bliskih veza između ljudi i na proces izgradnje tog kvaliteta. Prema Lin Džejmison (Lynn Jamieson), kvalitet bliskosti na koju se odnosi pojam intimnost može biti emocionalni i kognitivni, a uključuje povezivanje koje odlikuje otvorenost, razmena misli i izražavanje osećanja (Jamieson, 1998). Subjektivna iskustva mogu uključivati osećanja deljene ljubavi, srodnosti umova i da smo posebni jedno drugom. Bliskost može da uključuje telesni kontakt, ali ne mora, seksualni odnos može biti odvojen od intimnosti. „Razotkrivanje intimnosti“ (Jamieson, 1998) dalo je novi pravac sociološkim istraživanjima. Alternativno određenje intimnosti pojavilo se i usled konstatacije da su značaj istopolnih veza, bliskih prijateljstava i dejstvenosti dece unutar i izvan porodice bili zanemareni u istraživanjima, pa je novi koncept obuhvatio i ove šire odnose.

¹ Pogledajte kako je taj model braka prikazan u odličnom film u Sema Mendeza (Sam Mandes), iz 2008. godine „Revolutionary Road“ https://www.imdb.com/title/tt0959337/?ref_=nv_sr_srsq_3

III Pregovarane intimnosti u kasnoj modernosti

Grupa teoretičara je početkom osamdesetih ustanovila da se usled promena globalnog društva u zapadnim društvima dešava i promena svesti, te da nastaje novi društveni poredak „refleksivne modernosti“. Jedan od procesa u osnovi ovog ideacionog poretka je detradicionalizacija – slabljenje značaja ranijih strukturalnih i kulturalnih obrazaca (normi, pravila i sl.) za oblikovanje individualnih biografija pojedinaca.

Shodno tome, teoretičari refleksivne modernizacije ukazuju da su strukturalne matrice koje su se nalazile u osnovi heteroseksualnih partnerstava popustile i izbledele tokom godina. Tako Entoni Gidens² opisuje post-tradicionalno društvo u kome se muškarci i žene progresivno oslobađaju uloga i ograničenja povezanih sa tradicionalnim društvenim odnosima i prinuđeni su da stvaraju svoje sopstvo kroz svakodnevne odluke. Ovaj svesni proces biografske konstrukcije proteže se i na lične veze, koje se procenjuju i sprovode iz pozicije samosvesnosti. Prema Gidensu, ljudi sve više traže intimna povezivanja sa drugima koja se održavaju na osnovama zajedničkog znanja i razumevanja – „*self-disclosure*“.

Intimnost se razvija oko aspiracija ka tzv. *čistim vezama*, konceptu koji je konstruisao Gidens (Giddens, 1992) da bi prikazao nove idealne tipove partnerskih odnosa i intimnosti. „Čiste veze“ (*pure relationships*) „pročišćene“ su od sputanosti tradicije, nužnosti i obaveza, zasnovane na ispunjenju ličnih potreba. Odras su „čišćenja“ prostora intimnosti od društvene regulacije: u njih se ne ulazi zbog očekivanja okoline i običaja već zbog njih samih. Takođe, seksualni odnosi su usled kontrole rađanja „oslobođeni“ od reprodukcije (termin koji se koristi da opše ovaj fenomen je „plastična seksualnost“ - *plastic sexuality* – Giddens, 1992).

„Čista veza“ se održava isključivo dok svaka strana nastavlja da od nje dobija dovoljno ličnog zadovoljstva, a ona predstavlja idealni tip intimnog povezivanja u savremenom, postindustrijskom, društvu. Temeljna obeležja „čiste veze“ su sloboda izbora, ravnopravnost partnera i usredotočenost na ljubav kao razlog njenog postojanja³. Za razliku od „romatičnog kompleksa“ moderne, koji je braku nametao imperativ (održanja zarad) Ljubavi, ljubav o kojoj teoretičari refleksivne modernizacije pišu je dinamičan odnos nastao iz uzajamnog promišljanja (refleksivnosti) veze između dva refleksivna

² Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.

³ O unutrašnjim rizicima „čistih veza“ koje su oslobođene od spoljašnjih rizika (pritisaka i regulacija društva i okoline) pročitajte u odličnom članku Aleksandra Štulhofera i Kirila Miladinova (2004): „Kraj intimnosti? Suvremenost, globalizacija i ljubavne veze“, *Sociologija*, Vol. XLVI No.1.

aktera, a izrazi koje koriste su: „slivajuća ljubav“ (*confluent love* – Giddens, 1992) ili „fluidna ljubav“ (*liquid love*, Bauman, 2009).

U okviru svoje teze o individualizaciji, bračni par Bekovih (Ulrich Beck i Elisabeth Beck-Gernsheim) posebnu je pažnju posvetio transformaciji ličnih i porodičnih odnosa⁴. Prema ovim autorima, novo doba modernosti zamenilo je predvidljivost stabilnosti industrijskog društva novim rizicima i mogućnostima (Beck and Beck-Gernsheim 1995, 2002). Oni tvrde da su te promene fundamentalno izmenile iskustva ljubavi, seksualnosti i porodičnog života, stavljajući intimnost u centar detradicionalizovanog života. Oslobođeni od uputstava i konvencija, pojedinci postaju autori svojih životnih scenarija, ali dok proces individualizacije slabi tradicionalne veze srodstva i braka, ljubav i intimnost se traže sve više – da bi olakšale osećaj izolacije u ovoj autonomiji:

‘Za pojedince koji moraju da izmisle ili pronađu svoje vlastito društveno okruženje, ljubav postaje centralni stožer koji daje značenje njihovim životima’ (Beck and Beck-Gernsheim 1995: 170).

Unutar onoga što nazivaju „normalni haos ljubavi“ (Beck and Beck-Gernsheim 1995), autori uočavaju svojevrsne rizike. U novom kontekstu porodične veze postaju uslovne i odlikuju ih rizici i lomljivost naspram pravila i rituala. Pojedinci su stoga usred neke vrste paradoksa: ljubav i intimnost postaju centralni ideal, ali istovremeno sve ih je teže obezbediti i održati.

Trendove ka životu u kohabitaciji, razdvajanju i ponovnom sklapanju veza Bekovi tumače kao posledicu pomeranja porodičnih odnosa od „zajednice potreba“ (*community of needs*) ka „izbornim afinitetima“ (naklonostima, *elective affinities*) (Beck-Gernsheim, 2002). Pojam intimnosti je proširen da uključi i neheteroseksualne veze, prijateljstva, odnose sa decom. Ali, individualizam je izgleda u konfliktu sa potrebama porodice: on podrazumeva individualne izbore, a porodica posvećenost, stabilnost i trajnost.

Pristup, teze i argumenti koji se tiču transformacije intimnosti i porodičnih odnosa, razvijeni unutar različitih varijanti teorija refleksivne modernizacije kritikovani su po više osnova. Postoji kritika koja kaže da su ove velike teorije porodičnog života apstraktne u odnosu na stvarni kontekst ličnog i porodičnog života. Nalazi istraživanja ne potvrđuju ove teze, mnogi autori dovode u pitanje tvrdnju da su lične veze postale više uslovne, pregovarane i usmerene ka sopstvu.

Jedna vrsta kritika je usmerena na fokus ovih teorija: autori koji se bave intimnošću se prevashodno koncentrišu na odrasle i njihove, mahom seksualne, odnose, teorijski ih tumačeći u smislu individualizovanih i pregovaranih interakcija, nasuprot prethodnom

⁴ Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity.
Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization*. London: Sage.

modelu koji je naglašava rodne uloge, odgovornosti i obaveze. Dodatna kritika potencira da je u novim teorijama intimnosti hipostazirana individualnost i lična dejstvenost: i u „čistim vezama“ i u „normalnom haosu ljubavi“ i u „fluidnoj ljubavi“, zanemaruju se rodni i klasni aspekti koji utiču na odnose individua.

Rezultati mnogih savremenih empirijskih istraživanja pokazuju da u porodičnim odnosima i dalje postoji posvećenost, posebno u odnosima staranja o deci i starima, što su predominantno sadržaji ženskih uloga (Jamieson, 1998). Pored toga, u porodičnom životu se takođe zanemaruju rodni i klasni aspekti i faktori: u kontekstu porodičnog života novi koncept intimnosti zamagluje odnose međuzavisnosti njenih članova, posebno intergeneracijskih, koji su i dalje rodno obeleženi (Ribbens McCarthy, Edwards, 2002). Potom, rezultati istraživanja pokazuju da se ljudi još drže „porodičnih moralnosti“ i da su interesi porodice ili interesi dece primarni u odnosu na individualne interese (Ribbens McCarthy, Edwards, Gillies, 2003).

IV Procena uticaja transformisane intimnosti:

I u odnosu na procenu uticaja transformisane intimnosti na porodični, ali i širi društveni kontekst opet možemo razlikovati dva pristupa: „optimistični“ i „pesimistični“. Prema optimističnom pristupu u pitanju je pozitivna promena, koja u novim diskursima o intimnosti vidi novi oblik emancipacije pojedinaca (Plummer, 1995), koja u praksi proizvodi novu egalitarnost između pojedinaca oslobođenih od tradicionalnih očekivanja i stega (Giddens, 1992). Pesimistični pristup, nasuprot tome, potencira pad moralnosti: kao posledica detradicionalizacije i individualizacije javlja se egoistični narcistički individualizam, koji vodi demoralizaciji zapadne kulture (Fevre, 2000), jer ostajemo zbunjeni, nesrećni i bez osećaja svrhe.

Prema Ralfu Fevru (Ralph Fevre) postoji velika emocionalna cena savremenih veza u individualizovanom i detradicionalizovanom svetu: muškarci i žene postaju žrtve svoje potrage za ljubavlju i intimnošću, pate od frustracija, razočaranja i nesigurnosti. On tvrdi da su povećana očekivanja od veza rezultirala „malim ratom i mentalnom surovošću“ gde se „nesrećni brakovi sve više zamenju razvodom, jer ljudi kreću da iskušaju sreću drugi, treći ili četvrti put u nadi da će naći nekoga ko razmišlja na pravi način“ (2000: 101).

Ovaj autor, ali i Lasch (1977) i Sennett (1998) smatraju da je ekonomska racionalnost prodrla u sferu domaćeg i iskvarila način na koji se doživljavaju intimni društveni odnosi. Žrtve ovog kulturnog preokreta su poverenje i socijalna kohezija. Oni tumače rastući značaj intimnosti kao simptom sobom opsednute i atomizovane potrošačke kulture. Pozitivne vrednosti ljubavi, brige i odgovornosti se predstavljaju kao neodržive u kulturi koja promoviše izbor i ličnu slobodu na uštrb dugoročnih obavezivanja porodici i

roditeljstvu. Jedan od argumenata za svoju tezu koji koriste ovi autori je sve veća prodaja knjiga psihološke samopomoći, rešavanja problema u odnosima partnera itd.

Između ove dve krajnosti: optimistične i pesimistične, postavljaju se pitanja koliko su drastične i dramatične promene u sferi intimnosti, kao i koliko su široke i duboke, rasprostranjene i značajne promene porodičnog života? Sa jedne strane, statističke analize trendova u formiranju porodice koji ukazuju na sve više varijeteta životnih porodičnih aranžmana, mogu se takođe koristiti da se podvuče kontinuitet tradicionalnih veza, s obzirom da većinu porodica i dalje čini heteroseksualni par. S obzirom da je ranije bilo malo istraživanja ličnih veza, a nema ih ni sada, teško je ustanoviti koliko je promena u intimnosti i ličnim vezama stvarno dramatična. Ipak, ova promena se uzima kao premisa u savremenoj literaturi o ličnim i porodičnim vezama, iz koje se izvlače teorije, modeli i norme i uputstva. Jedna od mogućnosti za istraživanje bi podrazumevala primenu Morganovog (Morgan, 1996, 2011) koncepta porodičnih praksi na oblast intimnih odnosa: koncept „prakse intimnosti“ se odnosi na prakse (postupke) koje omogućavaju, stvaraju i održavaju subjektivni osećaje bliskosti, usklađenosti i da su osobe posebne jedna drugoj⁵.

Literatura:

osnovni izvor za koncipiranje predavanja:

Gilles, V. (2003) „Family and Intimate Relationships: A Review of Sociological Research“, Families & Social Capital ESRC Research Group, Working Paper No. 2, London: South Bank University.

Reference:

Bauman, Z. (2009). *Fluidna ljubav. O krhkosti ljudskih veza*. Novi Sad: Mediterran Publishing.

Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity.

Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization*. London: Sage.

Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the Family: In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity Press.

Fevre, R. (2000). *The Demoralisation of Western Culture*, London: Continuum.

Finch, J., Mansfield, P. (1991) “Social reconstruction and companionate marriage” u: D. Clark (ed.) *Marriage, Domestic Life and Social Change*, London: Routledge.

⁵ Razmislite kako bi se koncept porodičnih praksi intimnosti mogao operacionalizovati u konkretnom sociološkom istraživanju: kroz koje dimenzije i pokazatelje, koja bi pitanja primenili, teme za intervju, koji metod ...?

- Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Jamieson, L. (1998). *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge: Polity.
- Lasch, C. (1977). *Haven in a Heartless World*, New York: Basic Books.
- Morgan, D. (1996). *Family Connections: An Introduction to Family Studies*, Cambridge: Polity Press.
- Morgan, D. (2011). *Rethinking Family Practices*. Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan.
- Murray, C. (1990). *The Emerging British Underclass*, London: IEA Health and Welfare Unit.
- Murray, C. (1994). *Underclass: The Crisis Deepens*, London: Institute for Economic Affairs.
- Plummer, K. (1995). *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*, London: Routledge.
- Ribbens McCarthy, J., Edwards, R. (2002). The individual in public and private: the significance of mothers and children, in: A. Carling, S. Duncan and R. Edwards (eds.) *Analysing Families: Morality and Rationality in Policy and Practice*. London: Routledge, pp. 199 – 217.
- Ribbens McCarthy, J., Edwards, R., Gillies, V. (2003). *Making Families: Moral Tales of Parenting and Step-parenting*. Durham: Sociology Press.
- Sennett, R. (1988). *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in New Capitalism*, New York: Norton.
- Štulhofer, A., Miladinov, K. (2004). „Kraj intimnosti? Suvremenost, globalizacija i ljubavne veze”, *Sociologija*, Vol. XLVI No.1.
- Young, M., Willmott, P. (1975). *The Symmetrical Family*, Harmondsworth: Penguin.